

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТРАНСПОРТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІБЛІОТЕКА**

**Державність крізь століття:
українські жінки у керівництві держави**

Тематичний дайджест

Київ 2026

Державність крізь століття : українські жінки у керівництві держави
: тематичний дайджест / НТУ, Бібліотека ; укладач зав. інформаційно-
бібліографічним відділом Л. В. Колісник. - Київ : НТУ, 2026. –16 с.

Відповідальний за випуск : директор бібліотеки НТУ О. М. Мірошник

Історія українського державотворення сягає своїми джерелами Руської середньовічної держави, центром якої був Київ. Саме Русь заклала фундамент державницьких традицій українців. Звідси родом герб, грошова одиниця, а, головне, Київ як політичний і культурний центр України.

Ознаками успішної державності є втілене право нації на незалежність, ефективний державний апарат і дієздатне військо, система юридичних норм, міжнародне визнання держави та її правова ідентифікація в світі.

Держава і державність нероздільні як дерево і коріння. Без історичного коріння держава не може існувати. Історія дає суспільству усвідомлення зв'язку поколінь та конструювання спільного шляху.

Про видатних жінок у різних галузях можна говорити довго. Але про жінок, які приймали в різні історичні періоди участь у керуванні державою, пригадують не часто. Ніби таких майже і не було.

Безумовно, згадують княгиню Ольгу. Закономірно, але тут ще й присутній той момент, що її постать освячена релігійною традицією. Адже вона є рівноапостольною святою. Тож навіть у патріархальному суспільстві про Ольгу не забули. Ще пригадують княгиню Анну Ярославівну, яка була дружиною французького короля. Ну і майже обов'язково згадують Роксолану. Хоча Настя, відома потім як Гюррем Хасекі-султана (Роксоланою, насправді, її ніхто її не називав за життя) ще в підлітковому віці була продана до гарему правителя Османської імперії, де швидко втратила свою слов'янську ідентичність. Пізніше зуміла з наложниці стати дружиною Сулеймана I Пишного, та, безумовно, видатною жінкою в історії Туреччини й узагалі – вражаючим прикладом виживання жінки в патріархальному суспільстві, з піднесенням від рабині до однієї з найвпливовіших осіб Османської імперії.

Інших видатних жінок, які приймали участь у державних справах в історії України, згадують вкрай рідко. Безумовно, це наслідок все того ж андроцентричного мислення. За яким жінка є «другою статтю», яка немає права на управління державою. А коли комусь із жінок таки вдавалося стати лідерками, то це само собою ніби применшується, вважається випадковістю. Оскільки часто такі жінки мали реальний вплив на державну політику, але не завжди мали (через патріархальні заборони) певних посад де-юре, то їх тим більше рідко згадують в історії. Не легітимно ж.

Отож, чи були такі жінки в нашій історії? Чи жінка при керівництві держави – це західноєвропейська новітня ідея, породжена демократичним

соціалізмом, лібералізмом, фемінізмом, яка з українською традицією державності немає нічого спільного?

Ми коротко розповімо вам про відомі та, як не парадоксально, водночас часто замовчувані постаті тих жінок, які залишили слід в історії України, як активні державотвориці.

Княгиня Ольга

Княгиня Ольга, відома як мудра правителька Київської Русі, народилася приблизно між 880 і 920 роками, хоча точна дата й місце залишаються загадкою для істориків. Вона стала дружиною князя Ігоря Рюриковича і після його смерті в 944 році взяла на себе регентство при малолітньому сині Святославі, керуючи державою з 945 по 964 рік. Її життя – це історія від жорстокої помсти до дипломатичних тріумфів і духовного перетворення, адже Ольга стала першою християнкою серед руських правителів, прийнявши хрещення в Константинополі.

Під час свого правління Ольга провела важливі реформи, упорядкувавши збір данини через створення погостів – адміністративних центрів, що зміцнили центральну владу. Вона ліквідувала племінне князівство древлян після вбивства чоловіка, демонструючи неабияку рішучість і стратегічний розум. Зовнішня політика Ольги була спрямована на зміцнення зв'язків з Візантією, а її подорож до Константинополя в 957 році стала ключовим моментом, що вплинув на майбутнє хрещення Русі її онуком Володимиром. Спадщина княгині Ольги – це не лише політичні досягнення, а й культурний вплив, адже її канонізували як святу в православній церкві. Історія її життя, сповнена суперечностей від кривавої помсти до просвітницької діяльності, продовжує надихати сучасників, підкреслюючи роль жінок у формуванні державності. Біографія Ольги – це дзеркало епохи, де жорстокість межувала з мудрістю, а язичницькі традиції поступалися новій вірі. Сучасні українці шанують її як символ державності, а її реформи вплинули на формування нації. Від помсти до просвітництва – її шлях нагадує, як лідери формують історію. Ольга по праву має вважатися першою у списку жінок, які в українській історії були при керівництві держави.

Княгиня Інгігерда-Ірина

Шведська принцеса Інгігерда, донька короля Олафа Шетконунга, ще юною залишила батьківщину, щоб стати дружиною великого князя Київського Ярослава Мудрого. Київ став її другою домівкою, де вона не лише народила майбутніх правителів, а й сприяла культурному й духовному збагаченню столиці могутньої держави.

Інгігерда стала дружиною Ярослава Мудрого 1019 року і прийняла православ'я під ім'ям Ірина. Вийшовши за Ярослава, вона була не просто княгинею, в сенсі дружиною князя, а фактично співправителькою Русі.

Є підстави вважати, що своїми досягненнями Ярослав Мудрий не в останню чергу завдячує своїй дружині Інгігерді.

Як кажуть у народі: «чоловік голова, а дружина шия», Інгігерда була «акулою політики» і успішними правителями виховала своїх дітей.

Саме завдяки таким постатям формується глибше розуміння ролі жінки-матері в історії — не лише як виховательки, але й як творчині націй.

Той факт, що Інгігерда була впливовою жінкою на Русі, підтверджують окремі епізоди з саг. Там згадується, що Інгігерда мала власну армію, яка не підпорядковувалась князю та утримувалась за її рахунок. Другий такий випадок, після княгині Ольги, коли жінка керувала військовою дружиною.

Інгігерда очолювала військову кампанію проти полоцького князя Брячислава. Саме вона виступала як посередниця в переговорах між чоловіком і князем Мстиславом Тмутараканським після міжусобної війни та намагалась запровадити систему розподілу конкретних територій між братами. Жінка-правительниця, жінка-воєчка.

Велика княгиня самостійно і успішно керувала державою під час перебування чоловіка у військових походах чи дипломатичних місіях.

Велика заслуга саме великої княгині в тому, що Київська Русь набула величезного авторитету серед західних держав. Правителі цих країн вважали за честь мати зв'язки в князівському Руському дворі. Ситуація тисячу років тому була прямо протилежною до нинішньої. Не Київ прагнув до Європи, а Європа прагнула до Києва.

Велика княгиня відіграла вагомий роль у державі та культурі, поширенні християнства та його цінностей. Вона разом із Ярославом сприяла заснуванню монастирів, поширенню писемності й освіти.

На прикладі Інгігерди добре видно, що жіночі історичні постаті часто були і залишаються в тіні своїх відомих чоловіків, в тіні історії. Це щонайменше — несправедливо. Світ дуальний, і лише в такому разі — гармонійний. Треба

виводити ці жіночі постаті з темряви забуття і проливати світло на їхні життя та діяння.

Інгігерда похована у Києві у Софійському соборі в одному саркофазі з Ярославом. На її честь було збудовано Ірининський монастир у Києві, зруйнований 1240 року після здобуття Києва монгольським військом у ході монголо-татарської навали.

З прийняттям християнства патріархальні відносини на Русі вступають у фазу посилення ієрархічного приниження прав жінок. Почалося воно саме за часів Ярослава Мудрого і, особливо, за правління його синів, коли відбувається кодифікація права.

Законодавство Київської Русі іноді ставало на захист хіба що заможних жінок, які на відміну від простолюдинок мали право на спадок землі. І то – у випадку відсутності в батька синів.

Не дивно, що жінки, загалом, перестали прямо впливати на державну політику. Опосередковано, якщо княгиня мала вплив на свого чоловіка – так.

Але бути княгинею за статусом, а не як дружина князя, керувати армією, володіти сакральною владою – жінка вже не могла. Але ми, все таки, знаємо один випадок, коли жінка була причетна до державного керівництва. Мова йде про дружину засновника Галицько-Волинської держави князя Романа Мстиславовича та матері короля Данила Галицького – Анну.

Княгиня Анна Галицька

Будучи дружиною князя Романа народила йому двоє синів – Данила і Василька. Роман загинув у битві з поляками у 1205 році під містом Завихост поблизу річки Вісли. Тож Анна залишилася вдовою з двома малолітніми синами. У Галицько-Волинському літописі розповідається, що Данило мав 4 роки, а Василько – всього 2 роки. Бояри хотіли вбити малолітніх княжичів, щоб захопити владу і поставити свою людину. Вона була регентшою, тобто керувала Волинсько-Галицьким князівством від імені своїх малолітніх синів. Для жінки це було дуже важко і небезпечно, тому рятуючись від вбивства, вона з дітьми втекла до Польщі, згодом до Угорщини, де проживали їх родичі. Тож Данило і Василько виховувалися при дворах європейських правителів. Здавалося, їм нічого не світить. Держава розпалася знову на

удільні князівства. Але Анна не здалася. Протягом майже п'ятнадцяти років, ведучи тонку політичну гру, маневруючи між польськими князями і угорським королем, вона веде боротьбу за повернення дітям Романового спадку, за відновлення Галицько-Волинського великого князівства, що, здавалося, назавжди загрузло в болоті боярського свавілля і таки домагається утвердженню влади принаймні на Волині.

В постаті княгині Анни Романової ми бачимо тип жінки правительки, подібний до княгині Ольги. Однак Ольга керувала Україною у спокійніші часи, та й слухнянішими підданими. Княгині Анні ж довелося усе її життя провести на вигнанні або у війні за Галицько-Володимирську державу, насліддя її синів, славних опісля короля Данила й князя Василька Романовичів.

Потому, Данило і Василько вже самі дозбирають Романову спадщину та навіть розширюють володіння. Данило стає могутнім князем, Анна відходить у тінь. Та все ж, останній спогад про неї у Галицько-Волинському літописі під 1255 роком нам важливий. Анна вмовляє Данила не боятися татар та прийняти корону від папи Римського. Так Галицько-Волинське князівство стає королівством.

Історики часто люблять говорити про Романа Мстиславовича, як фундатора Галицько-Волинської держави. Проте без Анни це могло бути короткочасним ефемерним утворенням. А завдяки її політичному хисту – держава знову відродилася ще більше як на сто років.

На жаль, після Анни жінки надовго зникають з управління державою на українських теренах. Занепад Галицько-Волинської держави, прихід литовських князів, а потім потрапляння під владу Речі Посполитої висуває на перший план історії України козацтво. Здавалось би, цілковито чоловічу верству. Попри поширений в масовій культурі стереотип про тотальний андроцентризм козацтва, сучасні історичні дослідження ставлять під певний сумнів повне виключення жінок з його історії. Але чи були в епоху козацтва жінки, які не просто воювали, але й безпосередньо визначали державну політику Війська Запорозького, Гетьманщини? Виявляється, так.

Гетьманша Ганна

Третя дружина гетьмана Богдана Хмельницького, Ганна Золотаренко була однією з найвидатніших жінок Гетьманської доби. Вона була справжньою державотворицею. Ця жінка власноруч навіки вписала своє ім'я до історії Гетьманщини.

Владна, але стримана й розважлива Ганна стала для Богдана Хмельницького справжньою опорою на схилі його життя.

Ганна Золотаренко здійснила неймовірне: мало того, що вийшла заміж за гетьмана у віці 45 років, маючи два шлюби позаду, четверо дітей, та ще й стала справжньою гетьманшею: навела лад у гетьманаті, примирила верхівку, об'єднала родину Хмельницьких і не дала розвалитися крихкій українській козацькій державі.

Гетьман довіряв своїй третій дружині. Ганна була справжнім радником і партнером Богдана в справі розбудови української держави.

Її влада була така велика, як на тогочасний патріархальний час, що вона навіть випускала свої власні розпорядження – універсали, що мали гетьманську вагу. Останнє – унікальне підтвердження її політичної ваги.

Свідченням повної довіри гетьмана є підпис Ганни в універсалі, де було слово «гетьманша». Богдан надав таке право дружині, бо більше нікому не міг цього довіряти.

Зі смертю Богдана Хмельницького, вже немолода гетьманша покинула політику. Пізніше прийняла постриг під ім'ям Анастасії та померла у Печерському монастирі.

Гетьманша Олена

Після Хмельниччини настає Руїна. Лівобережжя потрапляє під протекторат Московського царства, Правобережжя – у залежність від Речі Посполитої та Османської імперії. У низці гетьманш того часу виділяється Олена Куницька. В епоху Руїни вона згадується не просто, як дружина котрогось із гетьманів (Стефана Куницького), а як гетьманша, яка активно втручалася в політику.

У 1683 році Стефан став гетьманом зруйнованого війнами з турками Правобережжя. Подружжя почало активну працю з налагодження зв'язків із Миргородщиною – вотчиною Олени на Лівобережжі.

Стефану Куницькому судилося стати відроджувачем гетьманства на Правобережній Україні, під протекторатом Польщі. І Олена відіграла у цьому майже рівнозначну чоловікові політичну роль.

Саме через сміливу гетьманшу Олену Куницьку йшли основні потоки втікачів з Лівобережної України до гетьманської столиці Немирова, а також міст Мошин, Рокитне, Богуслав. Активність Олени Куницької настільки обурила лівобережного гетьмана Івана Самойловича, що він навіть відрядив військовий загін для її викрадення, але вона встигла втекти з Богуслава, де був її осідок, до чоловіка в Немирів.

Амбітним планам Стефана і Олени не судилося справдитися. Під час звичного у ті часи чергового козацького бунту, Стефана вбили. Після цього яскраво зблиснувши, Олена сходить з тогочасної політичної арени.

Гетьманша Настя

Була в історії і своя гетьманша-керівниця на Лівобережній Україні. Це – Анастасія Скоропадська-Марковська - донька відомого прилуцького купця-орендаря, єврея за походженням, який прийняв православ'я, Марка Марковича. Її другий шлюб був із лівобережним гетьманом Іваном Скоропадським. Після 1708 року, коли Скоропадський став гетьманом, Анастасія дуже ретельно ставилася до державних клопотів чоловіка, була причетною практично до всіх справ внутрішньої та зовнішньої політики. Гетьманша мала зв'язки в урядових

колах Російської імперії, її вплив сягав Москви та Санкт-Петербургу. Це допомагало Анастасії вирішувати ділові питання щодо земель та допомоги своєму козацькому оточенню. Фактично, в більшій мірі Україною керувала саме Анастасія. Народ ще тоді висловив свої підозри щодо цього вислова: «Іван носить плахту, а Настя – булаву».

Коли в 1722 році помер Іван Скоропадський, Анастасія втратила свій офіційний статус. Однак, до самої смерті утримувала за собою титул «ясновельможной пані гетьманової». Це свідчить, що вона таки була не просто дружиною гетьмана, а фактичною співправителькою.

На початку ХХ століття держави України не існувало, українські землі перебували у складі двох великих імперій — Російської й Австро-Угорської. Майже одночасний розпад двох імперій, Російської й Австро-Угорської, для багатьох народів не лише став шансом на незалежність, а й спровокував поширення і підсилення ідей емансипації жінок, зокрема законодавчого закріплення їхніх політичних прав.

Жінки переважно опікувалися соціальною, культурною, освітньою сферами, займалися доброчинністю, захистом прав жінок, їх залучали до організаційних справ, до формування основних державних документів.

Неможливо оминати увагою «залізну леді» українських більшовиків, уродженку Херсонщини Євгенію Бош. Фактично, вона є першою жінкою в Україні, яка очолювала уряд (Народний Секретаріат Української Народної

Республіки Рад) у Харкові з грудня 1917 року по квітень 1918 року. Вона неодноразово критикувала Леніна, перебуваючи у внутрішньо більшовицькій опозиції до нього. В знак протесту проти ініційованого Леніним підписання з Німеччиною і Австро-Угорщиною Брестського мирного договору, за яким законною владою в Україні визнавалася УНР на чолі з Михайлом Грушевським, Бош подає у відставку з поста лідерки УНРР. Та в лавах червоного козацтва далі воює проти гайдамаків Симона Петлюри.

Незалежне українське державотворення закінчилося 1921 року після Ризького договору між Польщею і радянською Росією, на території України постала Українська Соціалістична Радянська Республіка.

З приходом більшовиків в Україні було ліквідовано і визнано буржуазними всі жіночі громадські рухи, які активно діяли в добу УНР, натомість створювалися контрольовані владою жіночі об'єднання.

Попри декларування гендерного рівноправ'я в СРСР, проблема вкрай обмеженого представництва жінок на керівних посадах так і не була ніколи вирішена.

Жінки не розглядалися повноцінними кандидатками на владні посади через глибоку патріархальну традицію суспільства, що звично відводила їм приватний простір і максимум соціальну сферу. За гучними деклараціями про широкі можливості та рівні права радянське, майже винятково чоловіче, керівництво не визнавало жіночий потенціал рівним собі.

Але в УРСР була жінка, яка сягнула найвищого рівня в законодавчих органах радянської влади,

Валентина Шевченко у 1985–1990-х роках очолювала Президію Верховної Ради УРСР.

Після десятирічного досвіду на посаді заступниці голови президії Верховної ради України, у 1985 році вона її очолила. Валентина Шевченко стала першою та єдиною жінкою, яка очолювала Президію Верховної Ради УРСР. Свою успішну кар'єру Валентина Шевченко пояснювала наполегливою працею, ініціативністю, відповідальністю, непримиренністю до несправедливості, та окремо підкреслювала відсутність у неї “покровителів”. Згадуючи про обставини свого обрання Валентина Шевченко цей момент описала так: “Ще б пак! Стався ж прецедент – голова Президії Верховної Ради УРСР – жінка! На другій посаді у державі”. У пізнішому інтерв'ю вона до цього додавала: “Це був великий ризик! Ніколи жінка в Україні не була на такій високій посаді”. Своєю сенсаційною реакцією Валентина Шевченко фактично підтверджувала існуючі гендерні упередження стосовно жіночого лідерства.

Валентина Шевченко звертала увагу на проекти, що сприяли розвитку культури та науки в Україні. Зокрема з її ініціативи в Одесі розбудували табір «Молода Гвардія», бібліотека ім. Аркадія Гайдара в Каневі – теж її заслуга.

Законотворча діяльність депутатки стосувалась питань національного відродження України. Валентина Шевченко працювала над Законом «Про мови в Українській РСР», тому вона посприяла утвердження української мови як державної.

Після 1991 року Валентина Шевченко вийшла на пенсію. Але не припинила працювати. З вересня 1997 року – на громадській роботі. Очолювала Національний фонд «Україна – дітям», Всеукраїнський благодійний фонд

сприяння розвитку фізичної культури, спорту та туризму. З 2002 року – була головою Конгресу ділових жінок України.

Юлія Тимошенко

Юлія Тимошенко — одна з найяскравіших фігур української політики, чия біографія переплетена з ключовими подіями країни від часів незалежності до сьогодні.

Юлія Тимошенко стала першою жінкою в історії України, яка обійняла посаду прем'єр-міністра. Вперше вона керувала урядом із 4 лютого до 8 вересня 2005 року, вдруге – з 18 грудня 2007 року до 3 березня 2010 року.

Крім того, її політичний вік один із найдовших не лише серед жінок, а й серед чоловіків. За свою більш як двадцятирічну політичну кар'єру Тимошенко двічі була кандидаткою на посаду президента країни.

Вона визнана за свою харизму та політичну стратегію, хоча її діяльність часто супроводжувалася скандалами та звинуваченнями в корупції. Її політична кар'єра характеризується постійною боротьбою за вплив і спробами захищати свої інтереси в умовах складної політичної ситуації в країні.

Спадщина Тимошенко — це суміш тріумфів і контроверсій, що робить її вічним елементом українського політичного ландшафту.

Феномен Тимошенко демонструє дивовижну здатність пристосовуватися до будь-якої ситуації, змінюючи її у своїх інтересах. Її обожнюють або ж ненавидять, але ніхто не залишається байдужим до неї.

Юлія Свириденко

Юлія Свириденко — українська політична діячка та економістка, яка з 17 липня 2025 року обіймає посаду Прем'єр-міністерки України.

Юлія Свириденко швидко просувалася кар'єрними сходами від рядової чиновниці в Чернігівській ОДА в період президентства Порошенка до ключових посад в Офісі президента та Кабінеті міністрів за каденції Зеленського. Свириденко відома своєю роботою фокусом на економічному розвитку, цифровізації та залученні інвестицій.

Юлія Свириденко є 19-м прем'єром та другою жінкою в історії України, яка очолила уряд.

Використані джерела:

<https://update.com.ua/istorii>

<https://nfront.org.ua>

<https://patriarchia.org.ua/new>

<https://ridivira.com/uk/istoriya>

<https://huxley.media/getmanshi-hmelnicki-nejmovirni-zhinki-kozackoi-dobi/>

<https://edu.lvivcenter.org>

<https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka>

<https://24tv.ua/yuliya-timoshenko-biografiya>

<https://nv.ua/ukr/ukraine/politics>

<https://www.fair.org.ua/yuliya-tymoshenko-biografiya>